УДК 811.161.2:398.21
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.41

ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

LINGUOCULTURAL UNITS OF UKRAINIAN FOLK TALES AND FEATURES OF THEIR RENDERING IN GERMAN-LANGUAGE TRANSLATIONS

Редчиць Т.В.,
orcid.org/0000-0003-3497-7699
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету

У статті досліджено лінгвокультуреми українських народних казок та особливості їх відтворення у німецькомовних перекладах. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю збереження національно-культурної специфіки фольклорного тексту під час його перекладу іншою мовою. Визначено, що українська народна казка містить значну кількість мовних одиниць, які репрезентують мовну картину світу, традиційні цінності, міфологічні уявлення, побутову культуру та національну символіку українського народу. Уточнено розуміння лінгвокультурем як мовних одиниць різних рівнів, зокрема лексем, фразеологізмів, власних назв і традиційних казкових формул, що акумулюють національно-культурну інформацію. Розглянуто фольклорну природу народної казки та її роль у репрезентації світогляду, моральних норм, традицій і цінностей етносу. Окреслено основні труднощі перекладу лінгвокультурем, пов'язані з необхідністю одночасного збереження денотативного значення, культурних асоціацій, символіки, емоційно-експресивного забарвлення та прагматичного впливу оригіналу. Особливу увагу приділено відтворенню власних назв, серед яких антропоніми, топоніми та зооніми. Проаналізовано специфіку передачі звичайних і вигаданих імен, а також власних назв з емоційним та семантичним навантаженням. Встановлено, що відмінності між українською та німецькою мовами у використанні зменшувально-пестливих форм створюють додаткові перекладацькі труднощі. Розглянуто приклади передачі казкових імен «Вернигора» – "Bergeversetzer" та «Котигорошко» – "Rollerbse", що демонструють необхідність урахування семантики, образності та граматичного роду під час перекладу. Обґрунтовано доцільність орієнтації на функціональну еквівалентність, за якої зберігається комунікативний та емоційний ефект казкового тексту. Визначено основні перекладацькі стратегії відтворення лінгвокультурем, серед яких функціональна адаптація, калькування, транскрипція, описовий переклад та використання функціональних аналогів. Доведено, що вибір перекладацької стратегії має залежати від характеру лінгвокультуреми, її семантичного змісту, культурної специфіки та прагматичної функції в оригінальному тексті.

Ключові слова: лінгвокультурема, українська народна казка, німецькомовний переклад, національно-культурна специфіка, фольклорний текст, перекладацькі стратегії, антропоніми, топоніми, зооніми, функціональна еквівалентність.

The article examines linguocultural units in Ukrainian folk tales and the specific features of rendering them in German-language translations. The relevance of the study is determined by the need to preserve the national and cultural specificity of folklore texts when translating them into another language. It is established that Ukrainian folk tales contain a significant number of linguistic units that represent the linguistic worldview, traditional values, mythological beliefs, everyday culture, and national symbolism of the Ukrainian people. The understanding of linguocultural units as linguistic units of different levels, including lexemes, phraseological units, proper names, and traditional fairy-tale formulas that accumulate national and cultural information, is clarified. The folkloric nature of folk tales and their role in representing the worldview, moral norms, traditions, and values of an ethnic group are examined. The main difficulties in translating linguocultural units are outlined, particularly those associated with the need to simultaneously preserve the denotative meaning, cultural associations, symbolism, emotional and expressive colouring, and pragmatic effect of the original. Particular attention is paid to rendering proper names, including anthroponyms, toponyms, and zoonyms. The specific features of rendering ordinary and fictional names, as well as proper names with emotional and semantic connotations, are analysed. It is established that differences between Ukrainian and German in the use of diminutive and affectionate forms create additional translation difficulties. Examples of rendering the fairy-tale names "Вернигора" as "Bergeversetzer" and "Котигорошко" as "Rollerbse" are examined, demonstrating the need to consider semantics, imagery, and grammatical gender in translation. The expediency of focusing on functional equivalence, which preserves the communicative and emotional effect of the fairy-tale text, is substantiated. The main translation strategies for rendering linguocultural units are identified, including functional adaptation, calque translation, transcription, descriptive translation, and the use of functional analogues. It is demonstrated that the choice of a translation strategy should depend on the nature of the linguocultural unit, its semantic content, cultural specificity, and pragmatic function in the original text.

Key words: linguoculturеme, Ukrainian folk tale, German-language translation, national and cultural specificity, folklore text, translation strategies, anthroponyms, toponyms, zoonyms, functional equivalence.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасного перекладознавства є відтворення лінгвокультурної специфіки художнього тексту. Особливої складності ця проблема набуває під час перекладу народних казок, у яких відображено мовну картину світу, систему традиційних цінностей, міфологічні уявлення, побутову культуру та національну символіку певного народу. Українська народна казка є носієм значної кількості мовних одиниць, що репрезентують культурно зумовлену інформацію та відображають специфіку української лінгвокультури.

У сучасній лінгвокультурології такі одиниці визначаються як лінгвокультуреми. За визначенням Сидоренко Ю. [1] лінгвокультурема є комплексною мовною одиницею, що поєднує мовне значення з культурним змістом і репрезентує національно-культурну специфіку певної мовної спільноти. Саме вони становлять одну з найскладніших проблем художнього перекладу, оскільки потребують від перекладача не лише передачі денотативного значення, а й відтворення культурних асоціацій, символіки та прагматичного потенціалу тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд наукових праць засвідчує, що поняття лінгвокультуреми та її роль у відображенні національно-культурної специфіки мови розглядаються у працях Сидоренко Ю. та Селіванової О., тоді як особливості української народної казки й мовної картини світу в ній досліджували Гнатюк В., Лавриненко С., Кваша М., а також Черемська О. й Масло О. Теоретичні засади перекладу та відтворення культурно маркованих одиниць представлено у працях Найди Ю., Кияка Т. та Зорівчак Р., що формують методологічну основу для аналізу перекладацьких рішень.

Водночас особливості відтворення лінгвокультурем саме українських народних казок у німецькомовних перекладах залишаються недостатньо систематизованими, що зумовлює актуальність подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз особливостей відтворення лінгвокультурем українських народних казок у німецькомовних перекладах та визначення основних перекладацьких стратегій, які забезпечують збереження національно-культурної своєрідності оригіналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фольклор здавна є відображенням життєвої психології народу. Передусім йдеться про світобачення, систему переконань та цінності певного етносу, тому перекладач повинен відобразити це в тексті перекладу. В першу чергу, в народних казках, які можуть поєднувати в собі культурні особливості різних народів. Традиції, звичаї, образи створюються народом, надалі весь матеріал з часом лише удосконалюється та покращується, оскільки передається від батька до сина протягом віків. Особливість фольклору полягає в тому, шо народ є водночас і автором твору, і його персонажем.

Казка – провідний жанр фольклору. Окреме місце у світовій народній творчості відводиться казці. Довгий час казки як окремий вид творчості існували лише в усній формі, тому слово «казка» має однаковий корінь з такими словами як «казати», «переказувати», «казкар». Англійською ж мовою казка буде “folktale”, тому можна припустити, що саме завдяки цій мові з’явилося слово «фольклор». Казка як жанр усної народної творчості виник ще тоді, коли не існувало науки. На думку Гнатюка В., «казки належать до найдавніших витворів людського духу й сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія» [2, с. 204]. Казки таким чином стали віддзеркалювати думки людей про добро і зло, про вплив світу на окрему людину та моральні риси особистості.

У народних казках закладена сила та мудрість нації, її побут та традиції, своєрідне бачення світу. У зв’язку з цим головне завдання перекладача полягає в тому, щоб правильно та якомога повніше відтворити унікальний стиль казки, водночас не втративши її повчального сенсу.

Народна казка вважається особливим літературним твором, який впливає на світобачення людини і є об‘єктом дослідження багатьох вчених ще споконвіку. В перекладознавстві народну казку майже не розглядали як окремий об’єкт дослідження. Серед наукових робіт, котрі присвячені проблемі перекладу народних казок, чільне місце посідають роботи таких вчених, як Лавриненко С. [3], Гнатюк В. [2], Кваша М. [4], Зорівчак Р. [5]. Їх наукові розвідки торкаються як проблем перекладу народних казок, так і загалом особливостей інтерпретації казкового світу. Проблеми перекладу фольклору залишаються актуальними й до сьогодні.

Актуальність дослідження полягає у необхідності виявлення специфіки перекладу народних казок та у виокремленні певних критеріїв, які допомагають правильно відтворити їх фольклорні особливості, оскільки переклад фольклору – це складова перекладу літератури в цілому, але також окрема сфера, яка протягом довгого часу не користувалася достатньою увагою серед перекладачів.

За тематикою та художньо образною структурою жанр казки дуже різноманітний. Казкова тра-

диція виробила та зберегла безліч сюжетів, часто в текстах поєднуються елементи різних періодів та історичних епох, різнонаціональні нашарування та мотиви, територіальні та регіональні впливи в межах певних земель.

Народна казка – це особливий фольклорний жанр, особливий вид традиції, фантастики та втілення мрії народу про перемогу добра над злом. Казкові оповідання вважаються головним джерелом інформаційного матеріалу про філософію як науку, пізнання неоглядної невичерпності світобудови, побут людей, їх думки та норми поведінки. З огляду на це перекладач повинен при перекладі використовувати стилістичний та лексичний аспекти перекладу.

Кожна народна казка містить велику кількість мовних і стилістичних засобів, які виконують важливі комунікативні, естетичні та експресивні функції, створюють національний колорит, увиразнюють характери персонажів і забезпечують емоційний вплив на читача. Сукупність мовних засобів з різних функціональних стилів в одному тексті допомагає читачеві більш прозоро розуміти сенс, закладений у творі, вчинки персонажів та їх характер тощо. Тематично-стилістичні пласти досить пластичні у використанні та є своєрідною зображально-виражальною сукупністю прийомів.

У пропонованому дослідженні під лінгвокультуремами розуміємо мовні одиниці різних рівнів (лексеми, фразеологізми, власні назви, казкові формули), що акумулюють національно-культурну інформацію та репрезентують специфіку української мовної картини світу. Саме відтворення таких одиниць становить одну з найскладніших проблем художнього перекладу, оскільки перекладачеві необхідно забезпечити не лише передачу їхнього денотативного значення, а й збереження культурних асоціацій, символіки та прагматичного впливу на реципієнта.

Найда Ю. стверджував, що перекладач має прагнути не до буквального копіювання мовної форми, а до такого відтворення тексту, яке викликає у читача перекладу реакцію, максимально наближену до реакції читача оригіналу. Саме це він назвав динамічною (функціональною) еквівалентністю. Відповідно до цієї концепції, головним завданням перекладача є досягнення функціональної еквівалентності між текстом оригіналу та текстом перекладу. Це означає, що переклад має забезпечити подібний комунікативний та емоційний ефект у читача, навіть якщо для цього необхідно відійти від буквального відтворення мовної форми [6, с. 241].

Народна казка належить до тих жанрів художньої літератури, переклад яких вимагає від перекладача не лише високого рівня мовної компетентності, а й глибокого розуміння культурного, історичного та фольклорного контексту. Основною метою перекладу казки є не лише відтворення її змісту, а й збереження художньої своєрідності, образної системи, стилістичного забарвлення та прагматичного впливу на читача. Народні казки вирізняються широким використанням епітетів, метафор, порівнянь, персоніфікацій, гіпербол, повторів, паралельних конструкцій, символів і традиційних казкових формул. Саме ці засоби забезпечують образність, емоційність і виразність оповіді, створюють своєрідну атмосферу чарівності та сприяють реалізації естетичної функції твору. Під час перекладу важливо не лише передати зміст стилістичного засобу, а й максимально зберегти його художній ефект, навіть якщо для цього необхідно використовувати інші мовні ресурси. Особливу складність становить відтворення образності народної казки. Казкові образи нерідко ґрунтуються на національних символах, культурних асоціаціях та архетипах, зрозумілих насамперед носіям певної культури. Тому буквальний переклад не завжди здатний забезпечити однаковий емоційний і художній вплив на читача. У таких випадках перекладач повинен знайти баланс між збереженням національної своєрідності твору та його зрозумілістю для представників іншої мовної спільноти.

Важливою проблемою є також передача фольклорної стилістики. Для народних казок характерні традиційні зачини й кінцівки, постійні епітети, ритмічні повтори, магічні числа, формульні вислови та інші композиційні елементи усної народної творчості. Ще однією важливою проблемою є передача емоційно-експресивного забарвлення тексту. Мовні та стилістичні засоби казки виконують не лише номінативну, а й експресивну, оцінну, естетичну та прагматичну функції. Окремої уваги потребує переклад фразеологізмів, прислів'їв і приказок, які часто трапляються в народних казках. Такі одиниці є носіями національно-культурної інформації та нерідко не мають прямих відповідників у мові перекладу. У зв'язку з цим перекладачеві доводиться добирати функціональні аналоги або застосовувати різні види перекладацьких трансформацій для збереження їхнього змісту та стилістичної функції. Не менш важливим є збереження ритмомелодики казкового тексту, яка створюється завдяки повторюваним синтаксичним конструкціям, анафорі, алітерації, ритмічним повторам та іншим стилістичним

засобам. Саме вони забезпечують легкість сприйняття тексту, наближають його до усної традиції та сприяють кращому запам'ятовуванню.

Однією з найскладніших проблем є відтворення національно-культурної специфіки казки. Національно-культурні компоненти у казці відтворюють національно-мовну картину світу, яка формувалася протягом століть Народні казки містять значну кількість реалій, історизмів, діалектизмів, жаргонізмів, рідковживаних слів, що відображають матеріальну й духовну культуру народу, його традиції, звичаї, вірування та особливості побуту. До таких одиниць належать назви предметів побуту, одягу, страв, народних свят, міфологічних персонажів, географічних об'єктів тощо.

Наразі не існує єдиного визначення, що таке національно-культурний компонент. З одного боку, національно-культурний компонент є складовою частиною семантичної структури лексеми. З іншого ж боку, він лише пояснює терміни, які належать до культури народу та рівня його розвитку. Відтак, національно-культурний компонент – це лексико-семантичні групи, які розкривають культурні та національні особливості народу, сформовані в окремий період часу. Базою національно-культурних компонентів слугує менталітет та світогляд.

Найчастіше в українських народних казках зустрічаються антропоніми. Власні назви є специфічною сферою пізнання як процесу відображення дійсності. «У взаємодії з семами мовної реалізації ідеалу краси та норм мовленнєвого етикету утворюють значну кількість смислових емоційно-експресивних компонентів, на базі яких формуються типові риси національно-культурної конотації персонажа» [10].

Подібну думку має і Зорівчак Р., яка стверджує, що антропоніми та топоніми потрібно саме перекладати, а не транскрибувати для того, щоб максимально зберегти національний колорит казки [5, с. 98].

Цю теорію розділяє і Кияк Т. За його словами, антропоніми – це важлива частина культурної спадщини будь-якого народу, яка відрізняє їх один від одного. Це саме доказ того, що народ пройшов довгий історичний шлях і володіє унікальними культурними та історичними артефактами. Головна особливість в тому, що дані культурні артефакти, покладені в основу казок, можуть бути зрозумілими лише носієві мови, проте аж ніяк пересічній людині іншої національності [8, с. 124].

В теорії перекладацьких відповідників, яка виділяє однозначні відповідники, множинні відповідники й трансформації, власні імена належать до мовних одиниць з однозначними відповідниками. Селіванова О. вважає, що антропонімами можуть бути ім’я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім (таємне, зашифроване ім’я), андронім (найменування дружини прізвищем чоловіка), гіперонім (найменування чоловіка прізвищем матері, дружини), патронім (найменування людини від імені чи прізвиська батька або предків) [9, с. 32].

Найголовніше завдання перекладача полягає в тому, щоб правильно передати звучання власної назви в перекладі. Українська мова славиться можливістю утворювати велику кількість зменшено-пестливих форм слів. Наприклад, Іван, Іванко, Іванчик, Івасик тощо. Натомість структура німецької мови не дозволяє так кардинально змінювати форму слова.

У народних казках фігурують як звичайні, так і вигадані імена. Звичайні імена презентують героїв казок у часі та просторі. Такі імена можуть розповісти про місце народження або навіть історію походження. Завдяки ж вигаданим іменам можна не тільки дізнатися про етнічне походження, але й описати характер персонажа. Така неоднозначність породжує нову складову частину власних імен – «казковість, вигадка».

Найчастіше в народних казках власні назви дають людям та тваринам. Імена прості та традиційні (Іван, Петро, Данило, Кирило, Гаврило, Hans, Heinz, Else, Trina), зустрічаються також переважно пестливі варіанти (Іванко, Марійка, Hänsel, Gretel). І ось тут ми натрапляємо на труднощі сприйняття таких імен іноземними читачами, тому в такому випадку перекладач відмовляється від перекладу. Одним із прийомів передачі іноземних імен є транскрипція. Власна назва передається за допомогою звичайної фонетичної структури слова. Таким чином іноземний читач знайомиться з національною формою власної назви, проте ім‘я втрачає будь-яку пестливість через відмінності в структурі мов. Натомість власна назва набуває екзотичних рис. Німецька мова взагалі не характеризується наявністю зменшувально-пестливих форм власних назв з суфіксами -chen, -lein. Замість цього можуть вживаються прикметники. Для того щоб ім’я звучало адекватно, потрібно розбиратися в особливостях суспільно-культурного фону мови та правильно інтерпретувати різні види спілкування з огляду на комунікативну ситуацію.

По-іншому потрібно розглядати власні назви з емоційним навантаженням. Емоційне навантаження з’являється тоді, коли завдяки імені читач

може дізнатися про риси характеру персонажа, його думки та навіть проблеми. Такі власні назви знаходяться на межі алюзивної мовної гри, коли необхідна інформація передається в зашифрованій формі. За допомогою транскрипції, на жаль, перекладач не зможе передати читачу, що означає це ім'я. У зв'язку з цим перекладач повинен надати значення тим рисам, які відповідають функціональним домінантам та звернути свою увагу на те, що всі імена з експресивним навантаженням в тексті можуть бути контекстуально між собою пов'язані. У перекладах українських казок німецькою мовою можна знайти багато вдалих спроб перекладачів передати власну назву, хоча вони й часто зіштовхувалися з функціональними труднощами. Тут відіграє важливу роль така комплексна синтаксична категорія як предикативність, яка співвідносить зміст імені з об'єктивною дійсністю [4, с. 10]. Наприклад, вдало передано ім'я «Вернигора», а саме "Bergeversetzer", що вказує на спорідненість з горою та дією, спрямованою на неї. Ще потрібно звернути увагу на гендерний аспект імен і розуміти важливість категорії роду іменників під час перекладу, тому що німецькою мовою ім'я Котигорошко, наприклад, перекладено як "Rollerbse". З функціонального погляду цей переклад вдалий, проте слово "Rollerbse" жіночого роду, що не асоціюється з молодим сильним чоловіком.

Спосіб передачі антропонімів потрібно обирати з огляду на характер назви та зважати на її емоційне забарвлення. Топонімів в народних казках небагато. Здебільшого це ойконіми антропонімного й відапелятивного походження. Наприклад, назви міст, річок, озер тощо. Також сюди входять найменування елементів дійсності, які відіграли певну історичну роль в житті людей.

Зооніми – це власні назви тварин. В українських народних казках імена тварин здебільшого подвійні та прикладкового типу. Проте особливості на цьому не закінчуються. Наприклад, чому в імені «Коза-дереза» друга частина імені – «дереза»? Ще здавна коза вважалася лихою твариною з поганим характером. В казці «Коза-дереза» вона була головним антагоністом.

Висновки. Проведений аналіз показав, що лінгвокультуреми становлять один із ключових компонентів української народної казки та є важливими носіями національно-культурної інформації. Їх відтворення у німецькомовних перекладах потребує комплексного застосування різних перекладацьких стратегій, серед яких найпродуктивнішими виявилися функціональна адаптація, калькування, транскрипція, описовий переклад та використання функціональних аналогів. Вибір конкретної стратегії визначається необхідністю збереження семантичного змісту, культурної специфіки та прагматичного впливу казкового тексту на реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сидоренко Ю. І. Теоретичний підхід до визначення поняття лінгвокультурема. Молодий вчений. 2017. № 1. С. 128-131. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.1/33.pdf

2. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. Київ : Наукова думка, 1966. 274 с.

3. Лавриненко С. Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.02. Дніпропетровськ, 1995. 19 с.

4. Кваша М. «Казка вчить, як на світі жить». Казка як інструмент для формування цілісної особистості: Українська мова та література. Шкільний світ, 2011. № 25-27. С. 11-18.

5. Зорівчак Р. П. Перекладна література для дітей як чинник формування особистості: Український науковий збірник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. 119 с.

6. Nida E. A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964. P. 331.

7. Черемська О. С., Масло О. В. Національно-культурний компонент онімного простору української народної казки. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Філологія. 2017. № 76. С. 383-387. URL: https://repository.khpa.edu.ua/items/0382c95f-a97f-45fb-9d44-d578f45bd574/full

8. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. П.: Довкілля, 2006. 716 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026